

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA
MİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİ

RİSALƏ

Araşdırmalar toplusu

12

Bakı – “Elm və təhsil” – 2016

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
Elmi Şurasının 15 sentyabr 2016-cı il tarixli (protokol № 7)
qərarı ilə çap olunur

Redaktor: AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
professor
Rafael HÜSEYNOV

Redaksiya heyəti:
Kamil Allahyarov, filologiya elmləri doktoru, professor
Xatirə Bəşirli, filologiya elmləri doktoru
Şəfəq Əlibəyli, filologiya elmləri doktoru
Aida Qasımova, filologiya elmləri doktoru, professor

Məsul katib:
Kəmalə Nuriyeva

Risalə. Araşdırmalar toplusu. 12-ci kitab
Bakı, “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, 2016, 212 səh. Şəkili

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin beş topludan ibarət elmi-tədqiqat “Xəmsə”sinə [“Şərq” (Tərcümə toplusu), “Məclis” (Mərəsimlər toplusu), “Xəzinə” (Kataloqlar toplusu), “Qaynaq” (Mənbələr toplusu)] daxil olan “Risalə” Araşdırmalar toplusunun bu sayı akademik Rafael Hüseynovun rəhbəri olduğu gənc alimlərin məqalələrindən tərtib edilmişdir. Məqalə müəllifləri arasında elmlər doktorları, fəlsəfə doktorları da var, dissertasiya müdafiəsinə hazırlaşan cavan tədqiqatçılar da. Akademik Rafael Hüseynovun elmi məktəbinin təmsilçiləri olan bu araşdırıcılar Azərbaycan klassik və müasir ədəbiyyatının bir sıra aktual və az öyrənilmiş problemlərinə yeni görüş bucağından yanaşırlar.

Gülşən ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ
Professor
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət
və İncəsənət Universiteti

Açar sözlər: füzulişünaslıq, şərh, aşiq, rüsvalıq, qısqanclıq, ilahi eşq, bədii-fəlsəfi mahiyyət

Key words: Fuzuli studies, comments, lover, regrettable, jealousy, divine love, artistic and philosophical substance

Ключевые слова: Физуливедение, комментарий, влюбленный, бесчестье, ревность, возвышенная любовь, художественно-философская значимость

FÜZULİDƏKİ RİNDÜ-ŞEYDA ANLAYIŞININ ƏDƏBİ-FƏLSƏFİ ŞƏRHİ

*Füzuli rindü-şeydadır, həmişə xəlqə rüsvadır,
Sorun kim, bu nə sevdadır, bu sevdadan usanmazmı?*

Həqiqətən də, Füzulini rindü-şeyda edən “bu nə sevdadır?” Niyə Füzuli bu sevdadan usanmır? Axı bu rindü-şeydalıq Füzuliyə nə verir? Hesab edirik ki, füzulişünaslığın bir sıra problemləri kimi, bu sualların da cavabını tapmağın vaxtı gəlib çatıb. Bunun üçün Füzuli nəhrinə, Füzuli sehrinə baş vurmaq lazımdır. Bu gözəlliklər və mənalar nəhrinə, bu ecazkar sehr aləminə yalnız Füzuli sənətinə aşılıq sayəsində girmək olar. Füzuli şeirinin sehr bağçasına gedən qarıya hər açar düşür. Bunun üçün yalnız bir açar var – Sevgi!

Qəzəlin sonuncu – yeddinci beytinin şərhini mərhum füzulişünas Sabir Əliyev belə verir: “Füzuli vurğun bir rinddir, həmişə el içində rüsvadır: soruşun ki, bu nə sevdadır, bu sevdadan bezmirmi?”

Rind – qayğısız, laqeyd, zirək və qorxusuz, laübali, kefcil adam deməkdir, rindü-şeyda vurğun bir rind mənasındadır. Füzulinin ömürlük rüsvalığı onun bilavasitə aşılıq ilə bağlıdır, aşılıq isə yüksək və qeyri-adi gözəllik hissindən irəli gəlir; indi şair özü tələb edir ki, soruşun görək, bu nə sevdadır, bu sevdadan bezmirmi?

Sevda melanxolik bir xəstəlikdir. Eyni zamanda qara mənasındadır (əsvəd və onun şiddətidir). Burada ədəbi dəlilik, başqa sözlə, ədəbi aşılıq xəstəlikdir. Sevda – həmçinin eşq və məhəbbət mənası da daşıyır. Birinci beytdə yar cəfadan usanmır, sonuncu beytdə aşiq sevdadan usanmır” (*Sabir Əliyev. “Füzuli qəzəllərinin şərhı”. 4 cildə, IV cild. Bakı, “Adiloğu”, 2004, s.164*).

S.Əliyevə böyük ehtiramımızı bildirir və bu şərhə qismən razılaşıırıq. Fəqət, bu şərh tam hesab etmək olmaz. Bu şərhin başlıca qüsuru ondadır ki, mərhum alimimiz Füzuli eşqini ilahilikdən adiliyə endirir, insaniləşdirir. Əslində, çox kamil bədii formada bütöv həzəc bəhrində sual-qafiyələrlə yazılmış dillər əzbəri olan bu qəzəlin birinci misrası – “Məni candan usandırdı, cəfadan yar usanmazmı?” bizə belə deməyə əsas verir ki, Füzuli burada ilahilikdən, özünün ilahi eşq konsepsiyasından – eşq dərdinin səadəti olması ideyasından geri çəkilib, şikayət edərək, aşiq kimi zəiflik göstərir. Tənqidçilər artıq

qeyd etmişlər ki, “Şikayətnamə” əsərini yazmaqla Füzuli ilahilikdən adiliyə enmişdir.

Halbuki bütün yaradıcılığı boyu lirik qəhrəman, aşiq – Füzuli bu rüsvalığı ilə fəxr etmiş, qürur duymuş və bunu bir səadət hesab etmiş, bu eşq dərdinin sağalmaması üçün Allaha yalvarmışdır. Bəzi beytlərə nəzər salaq:

**Ya Rəbb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni,
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cüda məni.**

Yaxud:

**Ey Füzuli, zövqi-dərddən eşq nöqsan heyfdir
Ehtiyat et, pənbeyi-dağında məlhəm olmasın.**

Yaxud, o, dərddən cana bənzədir, dərd varsa, insanın canı var:

**Əgər çıxsaydı dərddən cisimdən, dərddim ki, candır bu,
Nə hacət dərddən yeydir demək candan, əyandır bu.**

Şair burada “dərd candan şirindir” deyilməsinə elə bir ehtiyac görmür. Məşhur bir beyti:

**Olsaydı məndəki qəm Fərhadı-mübtələdə,
Bir ah ilə verərdi min Bisütünü badə.**

Şair başqa bir beytində deyir:

**Ey Füzuli, qılmazam tərki-təriqi-eşq kim,
Bu fəzilət daxili-əhli-kamal eylər məni.**

Füzulidə rüsvayçılıq, əslində, eşqdə kamilliyin, “daxili-əhli-kamal” olmağın ən parlaq təzahürüdür. Füzuli klassik aşılıq rəmzləri olan Fərhad, Vamiqə, Məcnuna qibtə hissi ilə yazır:

**Bələdir şəhərlərdə mən kimi rüsvayi-eşq olmaq
Nə xoş Fərhadü Məcnun məskən etmiş kuhi-səhrayı.**

Füzuli deyir ki, Fərhad və Məcnun kimi səhrada məskən salmağa nə var, onların eşqdən nə hala düşdüyünü – rüsvalığını, dəliliyini heç kəs görmür. Mənim kimi şəhərdə rüsvay vəziyyətdə yaşamaq daha çətindir. Füzuli deyir ki, yar istəyən canından əl çəkməli, tamahını kəsməlidir: “Yar vəslin istəyən kəsmək gərəkdir candan təmə”. Aşiqin ən böyük dərddən məşuqəyə qovuşmaq, vüsəl, hicran həsrətidir fəqət:

**Dəhənin dərddən dərman dedilər cananın,
Bildilər dərddimi, yoxdur dedilər dərmanın.**

Cananın – Allahın harada olduğunu heç kəs bilmədiyi üçün Füzulinin dərddən dərman da yoxdur. Bəs nədir eşq bəlasından qurtulmağın çarəsi?

**Ey Füzuli, öylə kim, bimarî-dərdi-eşqsən,
Yoxdur ölməkdən özgə hiç dərmanın sənin.**

Eşq yolunda ölmək aşıqə səadətdir, eşqi sağaltmaq, ona dərman etmək isə fəlakət:

**Var bir dərdim ki, çox dərmandan artıqdır mənə,
Qoy məni dərdimlə, dərman eyləmə, var, ey həkim!**

Əslində, dərdin, xüsusilə eşq mərazinin gözəlliyi onun pünhan qalmasında, dərdin fəlsəfəsi onun sağalmamasında, aşıqlıq cismində can olaraq yaşamamasında, oradan çıxmamasındadır.

Füzulinin bədii-fəlsəfi konsepsiyasında, idealında can vermək sadəcə ölmək deyil, eşqi təslim etməkdir ki, bu da insanda olan ən qiymətli şeyin – Allah əmanəti olan ruhun öz mənbəyinə qayıtması deməkdir.

**Canlar verib sənin kimi cananə yetmişəm,
Rəhm eylə kim, yetincə sənə canə yetmişəm.**

**Şükraneyi-vüsəlinə can verdim bu kim,
Çox dərd çəkmişəm ki, bu dərmanə yetmişəm.**

Beləliklə, “canan vüsəli can qurbanı istəyir” (S.Əliyev). Allaha yetmək, ona qovuşmaq üçün can qurban vermək, qəbir evində ruhu bədəndən təmizləmək lazımdır. Bir qədər əvvəl misal verdiyimiz bir beytdə şair deyir ki, ey Füzuli, ehtiyatlı ol, pənbeyi-dağında məlhəm olmasın. Birdən, bilməzsən, ora məlhəm qoyarsan, aşıqin – cünunun yarasını sağaldıb günaha batarsan. Başqa bir qəzəldə isə şair bu mənada səhvini etiraf edir:

**Ey Füzuli, rəvişi-əql məlul etdi məni,
Səhv qıldım ki, cünun dərdinə dərman etdim.**

Mənası budur ki, əql məni çaşdırdı, yoldan çıxardı və əqlin sözünə baxıb eşq cünununun yarasına dərman qoydum. Biz əvvəlki yazılarımızda sufi ədəbiyyatda, o cümlədən Füzulidə əqlin etibarsız obrazının işlədildiyini söyləmişik. Bir daha şairin əqlə münasibətini əks etdirən məşhur beytini xatırladaq:

**Əql yar olsaydı, tərki-eşqi-yar etməzmidim?
İxtiyar olsaydı, rahət ixtiyar etməzmidim?**

Əslində, Füzuli deyir ki, eşqlə bağlı suallara insan zəkası – əql cavab verə bilməz. Eşq yer anlayışı deyil, ilahi – səmavi bir hisdir. Onu ağılla yox, qəlblə dərk etmək olar. Eşqi dərk və izah etməyə, eşq dərmini sağaltmağa insan aqlının gücü çatmaz. Əksinə, insan aqlı eşqin ülviyyətini və qüdsiyyətini poza bilər:

**Eşq dərdiylə xoşam, əl çək əlacımdan, təbib,
Qılma dərman kim, həlakım zəhri dərmanındadır.**

İlahi sevgi ilə sevən aşıq üçün sevmək yaşamaq deməkdir. Təbibin verdiyi dərman isə eşqi aşıqin canından çıxarıb öldürən bir zəhərdir.

**Eşq dərдинin dəvası qabili-imkan deyil,
Tərki-can derlər bu dərдин mötəbər dərmanına.**

Əvvəla, Füzulinin eşqi adi eşq deyil, Füzuliyəqədərki aşiqlərin heç birində olmayan, daha doğrusu, hamıdan yüksəkdə, ucada olan ilahi bir eşqdır. Bunu Füzuli özü də etiraf edir:

**Yazanda Vamiqü, Fərhadü Məcnun vəsfin əhli-dərd,
Füzuli adını, gördüm, səri-tümarə yazmışlar.**

Dərd əhli məşhur aşiqlər Vamiq, Fərhad və Məcnun adını yazanda gördüm ki, Füzuli adını məktubun – vərəqin lap başında, ilk sətirdə yazmışlar.

Rüsvayi-eşq olmaq, eşq əlindən dəli-divanə olub çöllərə, səhralara düşmək, xəstəliyə mübtəla olmaq, gecə-gündüz dərddən göz yaşı axıtmaq, bu dərdi tale kimi yaşamaq Füzuli poeziyasında (ümumən orta əsrlər sufi şeirində), musiqi termini ilə desək, aşiqliyin belkanto həddidir. Bu həddən sonra Allaha qovuşmaq gəlir.

**Sürdü Məcnun növbətin, indi mənəm rüsvayi-eşq,
Doğru derlər, hər zaman bir aşiqin dövranıdır.**

Yazılarımızdan birində Füzulinin Məcnuna qısqançlığından ayrıca bəhs etmişdik. Burada isə şair rüsvayi-eşq olması ilə fəxr edir, bu rüsvayçılıqdan qürur duyur. Bu rüsvalığı, bir növ, qəhrəmanlıq, aşiqin hünəri kimi mədh edib göylərə qaldırır. Füzulinin – lirik qəhrəmanın bu eşqdən, deməli, bu rüsvalıqdan əl çəkmək fikri yoxdur:

**Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd,
Nalə tərkin qılmazam, neytək kəsilsəm bənd-bənd.**

“Mənim də eşqimin avazının neyin inilti səsi kimi göylərə ucalması nalədəndir. Neytək bənd-bənd kəsilsəm də, bu eşq naləsindən əl çəkmərəm” deyir aşiq Füzuli! Onsuz da Füzulinin bədəni məşuqənin qəməz oxlarından dəlik-dəlikdir. Nəfəs aldıqca yerbəyerdən qəm sədası verir:

**Ney kimi cismim oldu oxundan dəlik-dəlik,
Dəm urduğumca yerli-yerindən səda verər.**

Fikirlərimizə aydınlıq gətirmək üçün Füzuli poeziyası ilə bağlı bir mühüm cəhəti burada da qeyd etməliyik: Füzuli yaradıcılığı ilə bağlı hansı məsələyə yanaşırsansa, mütləq bədii-fəlsəfi üçlük – hüsn, eşq və qəm əl-ələ verib qarşına çıxır. Burada da belədir: Füzuli ona görə rindü-şeydadır ki, o, ilahi hüsnün gözəlliyi qarşısında dayana bilmir, onu bəsirət gözü ilə görür, ona vurulur, ondan qopmağa, uzaqlaşmağa ağılının gücü çatmır. Füzuli ona görə rindü-şeydadır ki, bu hüsn onu ilahi eşqin sönməz oduna salır və o, dərk edir ki:

**Eşq dərdi, ey müalic, qabili dərman deyil,
Cövhərindən eyləmək cismi cüda asan deyil.**

Bu qənaətə gəlirik ki, eşq candır, can çıxmasa, eşq candan çıxmayacaq. Füzuli ona görə rindü-şeydadır (və bu üzdən də “xəlqə rüsvadır”) ki, el tənindən qorxub eləmədiyi eşq onu özündən xəbərsiz “rüsvayi-eşq” edib və o bu sahədə Şərq poeziyasında fədakar aşıqlar olan Vamiqi, Fərhadı, Məcnunu ötüb keçib, adı “səri-tumarə” yazılıb, gözünün yaşı ilə “lövhə-aləmdən” – dünya lövhəsindən Məcnun adını yuyub aparıb. Füzuli eşqinin qüdrəti, bu rüsvalıqın gözəlliyi həmin eşqin sağalmazlığındadır.

Füzuli “qəmin hərifidir”, onun bəyənmədiyi Məcnun bu dünyaya, əslində, dünyanın qəmini qəlbinin tutumu qədər azaltmağa gəlib. Füzuli bu qəmin rindü-şeydası və “xəlqə rüsvası”dır.

Füzuli qəzəllərindən birində Fərhadı öz sevgilisinin şəklini çəkib xalqa göstərdiyinə görə arsız hesab edir.

**Daşə çəkmiş xəlq üçün Fərhad Şirin surətin,
Ərz qılmış xəlqə məhbubin, əcəb biar imiş.**

Füzuli məşuqəsinin surəti isə gözəgörünməzdir, ona görə də şair deyir ki, eşqin nə olduğunu, eşq dərmini hər adama açıb danışmaq olmaz. Onu yalnız sevən aşıqlərə söyləmək olar:

**Məhəbbət ləzzətindən bixəbərdir zahidi-qafil,
Füzuli, eşq zövqün zövqi-eşqi var olandan sor.**

Eləcə də şair bu fikirdədir ki, vüsəlin şəfasını, həzzini hicran xəstəsindən soruşmaq gərəkdir. Füzulinin maraqlı bir qəzəlindən iki beytə nəzər salaq:

**Zülfü kimi ayağın qoymaz öpəm nigarın,
Yoxdur onun yanında, bil, qılca etibarım.**

**Rüsvələrindən ol məh saymaz məni, Füzuli,
Divanə olmayımmı, dünyada yoxmu arım?**

Bu beytdə Füzulinin dərdi ondadır ki, məşuqə ona bir tük qədər də əhəmiyyət vermir, ona görə ki, Füzuli onun rüsvələrindən ola bilmir, daha doğrusu, o ayüzlü onu öz rüsvələrindən saymır.

S.Əliyev bu beytə belə şərh verir: “Füzuli bir aşıq kimi eşq divanəsi olmuşdur, eşq divanəsi olandan da ar və ismətindən keçmişdir. İndi sevgilisi də onu öz rüsvələrindən saymır, bu, aşıqın bütünlüklə heysiyyətinə toxunur, onun varlığını sarsıdır, aşıq sanki yenidən dəli-divanə olur və büsbütün ruhdan düşür. Bu ruhi düşkünlük isə bir daha təsdiq edir ki, o, haqq aşıqıdır və son qərarı yalnız ölümdür” (*Füzuli qəzəllərinin şərhli. III c., s.216*).

“Məni candan usandırdı...” qəzəlinin altıncı beyti belədir:

**Degildim mən sənə mail, sən etdin əqlimi zail,
Mənə tən eyləyən qafil səni görcək utanmazmı?**

Rüsvalığa görə tənə etmək qəflət yuxusunda olan, nadan və naşı adamın, eşqdən bixəbər bidərdlərin işidir. Füzuli əmindir ki, ona tənə edən, Füzuli eşqini ayıb bilən, ona gülən nadan məşuqənin gözəlliyini görsə utanacaq. Bu, qeyri-adi, ilahi gözəllikdir, Allah nurunun insan hüsnündə təcəllasıdır:

**Ey mələksima ki səndən özgə heyrandır sana,
Həqq bilir, insan deməz hər kim ki insandır, sana.**

Həqiqətən də, Füzulini, öz eşqini Məcnunun məhəbbətindən uca tutan aşiqi, xəlqə rüsva etmiş bir aşiqi, bu rüsvalığa düşər etmiş məşuqəni, ilahi gözəli, hürufilərin dediyi kimi, “Həqdən qopmuş nur parçası”nı insan adlandırmaq mümkün deyil. Ona görə də kefcil bir rind sevgi oduna düşür və rüsvalığı tale kimi qəbul etməli olur.

Füzuli eşqinin əzəmətini, böyüklüyünü ölçmək üçün meyar yoxdur. Çünki göylərin, kainatın ölçüsü yoxdur. İndiki anlamla desək, bu, kosmik bir eşqdır. Füzuli belə bir eşqin rindü-şeydasıdır. Füzulinin yerlə, adi düşüncə sahibi olan insanla işi yoxdur. Onun rüsvalığı da, əslində, yer insanlarına aid deyil, bunun üçün də anlaşılmazdır.

Füzuli ona görə “rindü-şeydadır” ki, o, yaşadığı aləmdə yaşaya bilmir, ilahi aləmə qovuşmaqdan başqa çarə görmür. Bunun da yolu eşqdən, məşuqə uğrunda rüsvalıqdan keçir. Füzuli rüsvalığı insan cəmiyyətini inkar etmək deməkdir. Füzuli təkcə göz yaşları ilə həyat lövhəsindən Məcnun adını silib atan aşiq deyil, o həm də rüsvalıq aləmində adı “səri-tumarə” yazılan rüsvalar şahzadəsidir. Kim daha artıq rüsvadırsa, o, əsl “rindü-şeydadır” – Füzuli kimi!

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Məhəmməd Füzuli (Elmi-tədqiqi məqalələr). Bakı: Azərneşr, 1958
2. Füzuli M. Rindü-Zahid. Əsərləri, 6 cildə, V c., Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 1996
3. Füzuli. "Molla Nəsrəddin" jurnalı, 23 may 1925, № 25
4. Füzuli. Əsərləri. İki cildə, II c., Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası, NPB, 1995
5. Əliyeva-Kəngərli Gülşən. Füzuli poetikası. Bakı: Yazıçı, 2015

Gulshan Aliyeva Kengerli

Literary and philosophical interpretation of the conception "Rindu-Shayde" in Fuzuli *S u m m a r y*

The article deals with the magnificence and fragrance of Fuzuli's ghazal. We may come to conclusion that Fuzuli is "mad about love" because of the world which he cannot live in, and he sees no choice but to join the divine world. And its way out goes through the love, for lover's regret. Fuzuli's blame means to deny human society. Fuzuli is not only the lover wiping the name of Majnun from the life board with tears, he is also a prince of blameworthy in the regret world. The man who is in more disgrace, he is a real "mad about love" – as Fuzuli!

Гюльшен Алиева-Кенгерли

Литературно-философская трактовка понятия "Ринду-Шейда" Физули *Р е з ю м е*

В статье анализируется чудодейственная, обаятельная сила воздействия газели великого Физули. Душа поэта, полная любви («rindü-şeyda»), неустанно рвется к небесам, так как в мире насущном ей нет места. Путь любви во имя любимой лежит через «бесчестье». Но это «бесчестье» – вызов обществу, это возвышение любви над всеми и вся. Физули не только тот, кто смыл слезой имя Меджнуна с арены жизни, но и король «бесчестия» любви («səri-tumarə») имя, которого всегда стояла первым. Кто больше влюблен, тот настоящий «rindü-şeyda» – как Физули.

OXUDUQLARINIZ:

Rafael HÜSEYNOV. Ötürücülük missiyası 3

KLASSİK İRS: TARİXİ VƏ NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİ

Rafael HÜSEYNOV. Klassik ədəbi abidələrin tekstoloji bərpasında xüsusi yanaşmalar və Baba Tahir dübeytiləri	11
Şəhla ABDULLAYEVA. Quranın “Yusif” surəsində tərbiyəvi və irfani məqamlar	34
Faiq ƏLİYEV. Ərəbdilli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən	47
Gülşən ƏLİYEVA-KƏNGƏRLİ. Füzulidəki “rindü-şeyda” anlayışının ədəbi-fəlsəfi şərhini	52
İlahə HACIYEVA. Nizami və Çakərin “Leyli və Məcnun” məsnəvilərində oxşarlıqlar və normadan kənarlaşmalar	59
İlahə MƏMMƏDOVA. Rübai janrı ingilisdilli ədəbiyyatşünasların araşdırmalarında	69
İradə MUSAYEVA. Klassik eşq fəlsəfəsi tarixində ilk roman	75
Nailə MUSTAFAYEVA. Füzuli və müasirlərinin müxəmməsləri barədə	83
Kəmalə NURİYEVA. İ.Y.Kraçkovskinin yeni ərəb ədəbiyyatı sahəsində tədqiqatları	99
Samirə QOCAYEVA. Amerika şairi Henri Uordsvort Lonqfello yaradıcılığı və Şərq motivləri	104
Elnarə ZEYNALOVA. “Tuhfətul-İraqeyn” poeməsindən iki beytin şərhini ..	108

YENİ VƏ MÜASİR DÖVRDƏ ƏDƏBİ-MƏDƏNİ PROSES

Nərminə ƏLİYEVA. Haşım bəy Saqib və onun yaradıcılığında ictimai-siyasi motivlər	117
Nuranə ƏSƏDULLAYEVA. Sovet ədəbiyyatında “ideoloji düşmən” obrazını formalaşdıran sosial-siyasi amillər	131
Bəxtiyar ƏSGƏROV. Bədii düşüncədə yazıçı və tarix problemi	136
Mahirə HACIYEVA. Pakistanda ingilisdilli ədəbi mühitin formalaşması ..	143
Nüşabə HÜSEYNOVA. İnternet ədəbiyyatı – yanaşma bucaqları, münasibətlər sistemi	152
Sevinc AYZAZQIZI. Ədəbiyyatımız – mənəvi həyatımız	159
Türkan QƏDİROVA. Cənubi Azərbaycan demokratik poeziyasında ana dili problemi	167
Ülviyyə YUSİFOVA. Abdulla Faruqun şeirlərində humanizm ideyaları	174